

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНИХ УМІНЬ У ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ
ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ
ДІЄСЛІВНОЇ ЛЕКСИКИ)»**

Виконала:

студентка групи KorL1-M20z
спеціальності 016 Спеціальна освіта.
Логопедія

Прокопивнюк Марія Альбертівна

Науковий керівник:

Мілевська О.П., кандидат пед. наук,
доцент, доцент кафедри логопедії та
спеціальних методик

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І. ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНИХ УМІНЬ У ДОШКІЛЬНИКІВ ЯК НАУКОВО-МЕТОДИЧНА ПРОБЛЕМА.....	9
1.1. Характеристика процесу становлення лексичних умінь у дітей дошкільного віку з типовим розвитком мовлення.....	9
1.2. Порушення лексичних умінь у дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення.....	16
1.3. Роль дієслівної лексики в опануванні лексичним уміннями дошкільниками із загальним недорозвиненням мовлення.....	22
РОЗДІЛ ІІ. ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНОСТІ ЛЕКСИЧНИХ УМІНЬ У ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИВНЕННЯМ МОВЛЕННЯ.....	30
2.1. Обґрунтування методики констатувального дослідження.....	30
2.2. Аналіз результатів констатувального дослідження.....	40
РОЗДІЛ ІІІ. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНИХ УМІНЬ У ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗНМ НА МАТЕРІАЛІ ДІЄСЛІВНОЇ ЛЕКСИКИ.....	54
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	74
ДОДАТКИ.....	82

ВСТУП

Актуальність дослідження. Формування гармонійної особистості дитини-дошкільника передбачає планомірний, цілеспрямований розвиток у неї ключових компетентностей, які визначені у Базовому компоненті дошкільної освіти України. В контексті проблем, пов'язаних з концепцією модернізації державної освіти, у загальній та спеціальній вітчизняній педагогіці надається значна увага формуванню мовленнєвої компетентності дошкільника як основи формування його внутрішнього світу та розширення світогляду, як підґрунтя комунікації, соціальної та міжособистісної взаємодії.

Дефініцію „мовленнєва компетентність” науковці визначають в контексті семантики загального поняття „компетентність” і вказують на динамічний зв'язок таких складових, як: мовні знання, мовленнєві уміння, мовленнєвий досвід та мовленнєво-адаптаційні якості (Л. Вознюк, П. Гальперін, В. Добромислов, Г. Іваницька, В. Капінос, Т. Ладиженська, Л. Мацько, М. Пентиліук, Т. Симоненко, В. Сорокін, Л. Федоренко).

Важливу роль у змістових компонентах мовленнєвої компетентності дошкільника відіграють лексичні уміння, які реалізуються у правильному доборі лексичних засобів (слів), у точному сприйманні лексичних значень, у здатності граматично та семантично доцільно поєднувати слова між собою, відповідно до синтаксичної структури та контекстуальних зв'язків.

Лексичні уміння формуються у нерозривному зв'язку з накопиченням лексичних засобів. Дослідження Л. Божович, О. Гвоздева, Т. Ладиженської, М. Львова, О. Ушакової, Л. Федоренко, Г. Фомічової та багатьох інших науковців показують, що цими уміннями дитина активно опановує в дошкільному віці.

Проблема становлення лексичних умінь в онтогенезі мовлення розглядається з позицій лінгвістики (праці М. Жинкіна, Л. Калмикової, О.М. Леонтьєва, Ф. Сохіна, С. Цейтлін), психолінгвістиці (праці І. Горелова, К. Сєдова, В. Глухова, Д. Слобіна), лінгводидактиці (праці А. Арушанової, А.

Богуш, А. Бородич, Н. Горбунової, О. Гвоздєва, Л. Федоренко), логопедії (Е. Данілавічутє, Ю. Грибань, О. Мілевська, Ю. Рібцун, О. Ткач, Л. Трофіменко). Спільним висновком наукових досліджень є теза про значення дієслівних лексем для опанування лексичної сполучуваності, для динамізації лексичних умінь в цілому [5; 8; 9; 19; 25; 41; 52; 68; 73], оскільки дієслово є основою для семантико-синтаксичного поєднання слів у словосполучах і реченнях, впливає на структуру висловлювання або й цілком визначає її.

Науковці С. Цейтлін, Н. Чепелюк, О. Шахнарович та інші зазначають, що дієслову належить роль семантичного центру будь-якого речення, відповідно уміння дитини використати цю лексичну одиницю стануть основою для виникнення і розвитку зв'язного мовлення [79; 80; 84]. Водночас мовознавці наголошують на складності дієслівної лексики з огляду на розгалужену систему її граматичних характеристик – дієслівних граматичних форм та категорій.

Важливою характеристикою рівня мовленнєвого розвитку дошкільника є його змістовність, яка визначається, з одного боку, варіативністю використання лексичних засобів, а з іншого – правильністю відтворення смислових зв'язків (М. Жинкін, І. Зимня, С. Валявко, М. Шулекіна), для яких обов'язковою умовою є наявність предикативних одиниць як смислоутворюючої основи мовленнєвого висловлювання. З позицій лінгвістичних, психолінгвістичних механізмів мовленнєвої діяльності, предикати виражаються переважно дієслівною лексикою.

Відповідно, особливого значення для реалізації лексичних умінь дитини набувають дієслівні предикати.

У дошкільному віці, опановуючи лексичною семантикою, дитина з типовим мовленнєвим онтогенезом активно звертає увагу на слова, які характеризують дієвість – процеси руху, переміщення, маніпуляцій різнорідними знаряддями чи власні дії та дії близьких дорослих. Відтак дієслівна семантика швидко входить у словесних арсенал та стає опорою для вербалізації смислу. Недарма М. Жинкін вказує на особливу характеристику

дитячого мовлення – предикативність, розуміючи при цьому орієнтування на дієслівні сполуки як первинні смислові структури.

Тривалий час проблема подолання порушень лексичного розвитку дітей з загальним недорозвиненням мовлення є однією з ключових у логопедії, адже без опори на лексичні засоби виникають труднощі процесів розуміння та породження мовленнєвого висловлювання (Л. Виготський, О. Лурія, В. Виноградов, М. Жинкін, Т. Ахутіна, Т. Філічова, Г. Чіркїна та ін.). На думку науковців, лексична складова об'єктивує основну і допоміжну семантику (В. Бельтюков, Л. Калмикова, О. Ревуцька, К. Сєдов, Л. Трофіменко, М. Шеремет,).

У випадках загального недорозвинення мовлення діти відзначаються стійкими порушеннями у засвоєнні лексичного компоненту в цілому, та лексичних умінь щодо адекватного добору та поєднання слів зокрема. Тобто, порушується одна з важливих умов повноцінного мовленнєвого та загального розвитку дитини. Характерними особливостями лексичного розвитку дошкільника із ЗНМ є недостатнє орієнтування у змістовній стороні різних лексем, недоліки розрізнення лексико-семантичних та лексико-граматичних значень, дифузне сприймання лексичних значень, порушення лексичної системності (О. Гвоздєв, К. Крутїй, Л. Трофіменко, О.Ткач, Л.Федоренко). Опанування дієслівною лексикою теж відбувається з порушеннями, а саме: труднощі розрізнення префіксальних форм дієслів, відсутність семантичної диференціації дієслів, що мають ситуативну чи функціональну спорідненість, невербалізовані (жестові) заміни дієслів (Н. Жукова, Р. Левїна, І. Глущенко, Є. Соботович), змішування дієслів за значеннями у випадку подібності звучання.

Типовими помилками у мовленні дітей із ЗНМ щодо вживання дієслівної лексики науковці визначають пропуск дієслівних лексем у висловлюваннях (словосполученнях, реченнях) або зміщення дієслова у кінець речення, що впливає на семантико-синтаксичну структуру мовлення.

Разом з цим, порушення у засвоєнні лексичних значень, зокрема значень дієслів, можуть призвести до труднощів опанування лексичними вміннями в цілому. А отже, важливою ланкою логокорекційної роботи з подолання загального недорозвинення мовлення у дітей дошкільного віку є усунення порушень лексичних умінь шляхом формування навичок використання дієслівної лексики та дієслівної сполучуваності. Достатній рівень сформованості лексичних умінь (точність розуміння та вживання слів, сформованість структури значення слова, варіативність лексичного добору, адекватність лексичної сполучуваності) складає одну з передумов оволодіння грамотою і рахунком.

Мета дослідження: розробити методичне забезпечення з формування лексичних умінь з використання дієслівної лексики у дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення.

Для досягнення мети дослідження було визначено такі **завдання:**

- 1) Здійснити аналіз психолого-педагогічної, логопедичної, лінгвістичної літератури з обраної теми;
- 2) Дослідити стан сформованості лексичних умінь у дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення лексичних умінь та визначити особливості використання ними дієслівних сполук;
- 3) Виявити освітньо-корекційні умови, які сприятимуть розвитку у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення лексичних умінь дієслівної сполучуваності;
- 4) Розробити і апробувати методичне забезпечення для проведення логопедичної роботи з формування лексичних умінь на матеріалі дієслівної лексики у дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення.

Об'єкт дослідження: лексичний розвиток дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.

Предмет дослідження: методичне забезпечення логопедичної роботи для формування лексичних умінь з використання дієслівної лексики у дошкільників 5-го року життя із загальним недорозвиненням мовлення.

Методологічна база дослідження: наукові роботи з вивчення особливостей лексичного розвитку дітей нормативним мовленням та із загальним недорозвиненням мовлення (праці А. Богуш, В. Воробйової, Н. Горбунової, В. Гончарової, Г. Грибань, Н. Ільїної, Л. Єфіменкової, Н. Жукової, Р. Лалаєвої, І. Марченко, Є. Соботович); ключові положення лінгвістики, психолінгвістики про структурні компоненти мовленнєвої діяльності (праці М. Жинкіна, І. Зімньої, О.О. Леонтьєва, та ін.), лінгводидактичні положення про закономірності становлення лексичних умінь за умов типового мовленнєвого онтогенезу (праці О. Гвоздева, А. Богуш, А. Бородіч); про значення предикативного словника (праці Г. Волкової, Л. Цветкової, Л. Калмикової); про розвиток лексико-синтаксичних умінь у дітей із загальним недорозвиненням мовлення (праці Е. Данілавічюте, Ю. Рібцун, Є. Соботович, Л. Трофіменко, О.Ткач, В. Тищенко та ін.)

Методи дослідження. У дослідженні були використані наступні методи: *теоретичні* – аналіз наукової літератури, нормативних документів з проблеми дослідження; *емпіричні* – бесіда, спостереження, аналіз та систематизація відомостей з метою вивчення специфіки опанування лексико-дієслівними сполуками у дошкільників із ЗНМ; *експериментальні* – педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний та контрольний етапи), кількісний і якісний аналіз емпіричних даних.

Експериментальна база дослідження: Благодійна організація «Фонд «Крила віри» (м. Рівне). Дослідженням було охоплено 22 дошкільники, з них 12 дітей з типовим розвитком мовлення, 10 дітей з загальним недорозвиненням мовлення (III рівня).

Наукова новизна дипломного дослідження:

– уточнено зміст поняття лексичні уміння, проаналізовано роль дієслівної семантики у розвитку умінь лексичної сполучуваності у дітей з нормотиповим та порушеним мовленнєвим розвитком;

– теоретично обґрунтовано методичне забезпечення з формування лексичних умінь з використання дієслівної лексики у дошкільників 5-го року життя із загальним недорозвиненням мовлення.

Практична значущість дипломної роботи полягає у розробленні та апробації методичного забезпечення для проведення логопедичної роботи з формування умінь використовувати дієслівну лексику у дошкільників 5-го року життя із загальним недорозвиненням мовлення.

Матеріали дослідження можуть бути використані логопедами, вихователями дошкільних закладів, які працюють з дошкільниками 5-го року життя із загальним недорозвиненням мовлення; батьками цих дітей для проведення домашніх лексичних ігор; студентами закладів вищої освіти, які здобувають спеціальність 016 Спеціальна освіта. Логопедія.

Апробація результатів дослідження здійснювалась на звітній науково-практичній конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2020 р.), на Науково-практичній конференції „Психологія та педагогіка у системі сучасного гуманітарного знання XXI століття” (м. Харків, 10-11 листопада 2021р.)

Публікації. Основний зміст і результати дослідження висвітлено у 1 публікації.

Структура роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Робота містить 8 таблиць, 2 рисунки. Основний обсяг складає 73 сторінки.

ВИСНОВКИ

Проведене науково-теоретичне та експериментальне дослідження дозволяє зробити такі висновки та узагальнення:

1. Аналіз наукових джерел дав змогу окреслити проблему лексичних умінь; визначено, що лексичні уміння є результатом засвоєння мовних засобів та способів їх використання та становлять основу для спілкування. Під лексичними уміннями розуміють сукупність мовно-мовленнєвих умінь і операцій, таких як співвіднесення слів з предметами (діями, ознаками, станами чи явищами), адекватний добір лексем та їх адекватне вживання відповідно до контексту, правильне сполучення лексем.

Зазначено, лексичних уміння активно формуються у дітей 5-го р. життя завдяки якісним змінам у механізмах розуміння мовлення, опануванню навичок ситуативного і контекстного мовлення та у зв'язку зі зростанням комунікативних мотивів. Результат опанування лексичними уміннями – зв'язні висловлювання та розвиток пояснювального мовлення.

Дієслівна лексика переважно дієслівна лексика відіграє роль предикату висловлювання; вона важлива для розширення і конкретизації словника, змістовності висловлювань, синтаксичної структури мовлення та для формування лексичних умінь в цілому. Виявлено психологічну відповідність дієслівної лексики психіці дошкільника.

Узагальнено особливості опанування дієслівною лексикою та лексичними уміннями дошкільниками із ЗНМ; підкреслено обмежені можливості у засвоєнні ними мовних засобів у дітей із III рівнем ЗНМ, сповільненість самостійного засвоєння значень нових слів; недостатню варіативність дієслівної лексики. Визначено, що у дітей із ЗНМ страждає предикативний рівень розуміння мовлення. Описано, що для лексичного компоненту дітей із ЗНМ 5-го року життя характерна хаотичність лексичної сполучуваності, смислова неузгодженість.

2. Теоретично обґрунтовано та апробовано діагностичну методикку вивчення стану сформованості лексичних умінь у дошкільників із ЗНМ 5-го року життя; визначено кількісні та якісні критерії оцінки результатів; враховано сучасні психолінгвістичні підходи до логодіагностики; охоплено напрями діагностики семантичної структури слова і лексичної системності; акцентовано увагу на завданнях для обстеження номінативного та предикативного словника, семантичного рівня засвоєння лексичних значень, передбачено визначення специфічних умінь лексичної валентності, варіативності та лексико-асоціативних зв'язків.

За результатами констатувального дослідження визначено групи досліджуваних відповідно до рівнів сформованості у них лексичних умінь:

- 2 групи дітей з типовим розвитком мовлення: діти з високим рівнем (65 %), та діти із середнім рівнем (35%). Дітей з низьким рівнем сформованості лексичних умінь не виявлено серед дошкільників з нормотиповим мовленням;

- 3 групи дітей із ЗНМ III рівня 5-го року життя: діти з високим рівнем (6 %), діти із середнім рівнем (39%), діти з низьким рівнем (55%).

Якісний аналіз результатів констатувального дослідження показав, що:

у дошкільників з типовим розвитком мовлення швидко актуалізуються лексичні засоби; лексичні завдання не викликають спротиву; діти цілком здатні до самостійного виконання завдань; наявні поодинокі труднощі на рівнях пасивного номінативного словника; окремі труднощі на рівні активного семантичного словника у зв'язку з віковими особливостями мовно-мисленневих операцій; виявлено особливості предметно-понятійного рівня засвоєння лексики, що опосередковується особистісним досвідом;

у дошкільників із ЗНМ III рівня виявлено знижену здатність до диференціації лексем, що мають ситуативно-функціональну подібність; визначено труднощі верифікації лексем номінативного та предикативного типу; складність лексичних завдань спричиняє у дошкільників із ЗНМ прояви емоційного негативізму; виявлено суттєві труднощі встановлення

асоціативних зв'язків в умовах семантично-сміслової складності окремих лексем, зокрема зв'язків ситуативно-контекстного типу; відзначено недостатність умінь орієнтуватись у лексичних засобах та порушення предметної співвіднесеності лексем.

Застосування діагностичного комплексу виявило недоліки опанування дієслівною валентністю та контекстуальною варіативністю; дошкільники із ЗНМ III рівня обмежені у семантичних переключеннях та схильні до вербальних та жестикуляторних заміщень.

3. Врахування виявлених недоліків в опануванні уміннями дієслівної сполучуваності у дошкільників із ЗНМ III рівня 5-го року життя зумовило визначення освітньо-корекційних умов формування у них лексичних умінь:

- активізація дієслівної лексики на різних рівнях засвоєння і використання є базовою умовою формування умінь лексичної сполучуваності;

- дієслово як семантичний і синтаксичний центр висловлювання є основою приєднання інших лексем з урахуванням семантико-синтаксичних характеристик останніх;

- формувати лексичних умінь потрібно паралельно з розширенням уявлень про навколишнє, розширенням обсягу словника у процесі та на основі активізації пізнавальної діяльності;

- корекція лексичних умінь, зокрема дієслівної сполучуваності, спирається на уточнення значень слів, потребує урахуванням диференціації семантичної структури слова;

4. Розроблено та частково апробовано методичне забезпечення формування лексичних умінь на матеріалі дієслівної лексики у дошкільників із ЗНМ III рівня 5-го року життя; сформовано систему прийомів розвитку дієслівної лексики (прийоми накопичення та прийоми опрацювання); укладено поетапну структуру методичного забезпечення формування лексичних умінь та визначено дидактичне наповнення. Враховано завдання для формування лексичної варіативності та дієслівної валентності.

Застосування розробленого методичного забезпечення та аналіз результатів контрольного зрізу дозволили виявити його дієвість. Зокрема, покращились кількісні показники рівнів сформованості лексичних умінь у дітей експериментальної вибірки;

- показник високого рівня збільшився на 5% (11% проти 6 % у констатувальному дослідженні);

- показник середнього рівня збільшився на 6% (45% проти 39 % у констатувальному дослідженні);

- показник низького рівня зменшився на 10% (44% проти 55% у констатувальному дослідженні).

Позитивна динаміка лексичних умінь дієслівної сполучуваності у дошкільників із ЗНМ III рівня 5-го року життя виявлялась у покращенні умінь дієслівного добору, у розширилися дієслівної валентності, у здатності варіативно використовувати дієслівну семантику.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів означеної проблеми. Перспективи дослідження вбачаємо у розробленні комплексу логопедичних занять з формування лексичних умінь на матеріалі дієслівної лексики у дошкільників із ЗНМ 5-го року життя .

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акименко В.М. Развивающие технологии в логопедии. Ростов н/Д: Феникс, 2011. 109 с.
2. Архипова Е.Ф. Стертая дизартрия у детей. М.: АСТ-Астрель, 2007. С. 224–248 с.
3. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / наук. кер. та заг. ред. О.Л. Кононко. К.: Світоч, 2009. 430 с.
4. Базовий компонент дошкільної освіти. *Дошкільне виховання*. 2012. №7. С. 4–19.
5. Березин Ф.М., Головин Б.Н. Общее языкознание. М.: Соцэкгиз, 2000. 450 с.
6. Березіна О.М., Павловська Т.О. Мовні ігри та забави. Тернопіль.: МП «Мальва-ОСО», 1999. 104 с.
7. Богуш А.М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови. К.: Вища школа, 2007. 542 с.
8. Богуш А.М. Теорія та методика розвитку мовлення у дітей дошкільного віку. К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. 344 с.
9. Богуш А.М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. 376 с.
10. Бельтюков В. И. О закономерностях развития речевой функции в онтогенезе. Вопросы психологии. 1984. № 5. 10 с.
11. Бутенко Н. П. Словник асоціативних означень іменників в українській мові. Львів: Видавниче об'єднання «Вища школа», 1989.
12. Брунер Дж. Онтогенез речевых актов. *Психолінгвістика* / под ред. А.М. Шахнаровича. Москва, 1984. С.21–50.
13. Волкова Г.А. Методика психолого-логопедического обследования детей с нарушениями речи. *Вопросы дифференциальной диагностики*. СПб.: Детство-Пресс, 2012. 318 с.

14. Воробьёва В.К. Лексико-семантические особенности речи детей с алалией. *Расстройства речи и голоса в детском возрасте*. М.: МГПИ, 1973. С. 176–186.
15. Выготский Л.С. Мышление и речь. М.: Соцэкгиз, 1934. 324 с.
16. Гайван Т.Я., С.В. Макарова. Логопедична робота з дітьми (із ЗНМ III рівня). Х.: Веста: Видавництво „Ранок”, 2008. 184 с.
17. Гавриш Н. В.Методика розвитку зв’язного мовлення дітей дошкільного віку. Луганськ : Альма-матер, 2004. 131с..
18. Гвоздев А. Н. Вопросы изучения детской речи. СПб. : «ДЕТСТВО-ПРЕСС», 2007. 472 с
19. Горбунова Н.В. Теорія та методика розвитку словника дітей старшого дошкільного віку: автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Одеса, 2011. 40 с.
20. Горелов И.Н., Седов К.Ф. Основы психолінгвістики: учеб. пособ. М.: Лабиринт, 2001. 304 с.
21. Гончарова В.А. Динамика усвоения структуры значения слов детьми с нормальным и нарушенным речевым развитием. *Онтогенез речевой деятельности: норма и патология*. М. : Прометей, 2005. С. 418– 426.
22. Гвоздев А. Н. Развитие словарного запаса в первые годы жизни ребенка. Саратов : Изд-во Саратов. Гос.ун-та, 1990. 104 с.
23. Глухов В. П. Формирование связной речи детей дошкольного возраста с общим недоразвитием. В. П. Глухов. М. : Аркти. 2004 144 с.
24. Глущенко І.І. Корекція лексичної сторони мовлення на логопедичних заняттях у молодших школярів із затримкою психічного розвитку: автореф. дис. ...канд. пед. наук: спец. 13.00.03. Київ, 2010. 22 с.
25. Грибань Г.В. Дослідження особливостей оволодіння дієслівної лексиною молодшими школярами з ТВМ. *Теорія і практика сучасної логопедії*. Вип. 2. К.: Актуальна освіта, 2005. С. 47–53.

26. Гриншпун Б.М., Селиверстов В.И. Развитие коммуникативных умений у дошкольников в процессе логопедической работы над связной речью. *Дефектология*. 1988. №3. С. 81 – 85.

27. Дерев'янку Н.П. Формування словникового запасу у дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення: навчальний посібник. К.: Аксіома, 2006. С. 57– 60.

28. Ефименкова Л.Н. Формирование речи у дошкольников: Дети с общим недоразвитием речи: книга для логопедов. М.: Просвещение, 1985. 109 с.

29. Эльконин Д.Б. К вопросу о периодизации психологического развития в детском возрасте. *Общая психология*. 1971. №4. С. 6–20.

30. Жинкин Н.И. Механизмы речи. М.: Просвещение, 1958. 378 с.

31. Жукова, Н. С., Мастюкова, Е. М., Филичева, Т. Б. Логопедия. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников. Екб.:ЛИТУР, 2006.

32. Заплатна С. М. Сучасний підхід до проблеми логопедичного обстеження дітей з недорозвитком мовлення. *Педагогіка та спеціальні методики*: Зб. наукових статей. Вип. II. К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2002. С. 8–13.

33. Засекіна Л. В. Психолінгвістична діагностика. Луцьк : Вежа, 2008. 188 с.

34. Зимняя И. А. Лингвopsихология речевой деятельности. Москва: Московский психолого-социальный институт, Воронеж : НПО «МОДЭК», 2001. 432с.

35. Ільїна Н. В. Розвиток структури лексичного значення слова у дітей дошкільного віку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія: зб. наук. праць. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. № 24. С. 113–117.

36. Калмикова Л.О. Психологія формування мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку: *монографія*. Київ: Фенікс, 2008. 497 с.

37. Конопляста С.Ю., Сак Т.В. Логопсихологія. К.: Знання, 2010. 296 с.

38. Король А.В. Мовленнєва картка з картинками: логопедичне обстеження рівня мовленнєвого розвитку. Тернопіль: Мандрівець, 2019. 24 с.
39. Лалаева Р.И., Серебрякова Н.В. Коррекция общего недоразвития речи у дошкольников (формирование лексики и грамматического строя). СПб.: СОЮЗ, 1999. 160 с.
40. Леонтьев А. А. Психолингвистический анализ семантики и грамматики: на материале онтогенеза речи. М.: Наука, 1990. 165 с.
41. Леонтьев А. А. Исследования детской речи. Основы теории речевой деятельности. Москва, 1974. 368с.
42. Логинова В.А. Развитие речи детей дошкольного возраста / под ред. Ф.А. Сохина. М.: Просвещение, 1984. 223 с.
43. Лямина Г.М. Развитие речи ребенка раннего возраста: метод. пособ. Москва: Айрис Пресс, 2005. 96 с.
44. Лукач М.О. Лексико-семантична класифікація дієслів української мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Вип. 46. 2014. С.106–108
45. Лурия А.Р. Язык и сознание / под ред. Хомской Е.Д. Ростов н/Д.: «Феникс», 1998. 416 с.
46. Маркова А. К. Психология усвоения языка как средства общения. Москва, 1974. С.10-33.
47. Мартиненко І. В. Проблема комунікативно-мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку з системними мовленнєвими порушеннями. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2014. Вип. 26. С. 342–348.
48. Марченко І.С. Спеціальна методика розвитку мовлення (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників). К.: Видавничий дім „Слово”, 2015. 312 с.
49. Марченко І.С., Маслюк Н.В. Усвідомлення словесного складу мовлення дітьми старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня. *Корекційна педагогіка*. 2009. №1. С.31–37.

50. Мастюкова Е. М. Лечебная педагогика. Ранний и дошкольный возраст Москва : ВЛАДОС, 1997. 304с.

51. Мілевська О.П. Дослідження лексико-семантичних умінь у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *Педагогічні науки*. 2017. Вип. 78. Том 2. С.86–90.

52. Мілевська О.П. Прийоми формування лексико-граматичних узагальнень у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *Теоретичні та практичні аспекти розвитку сучасної педагогіки та психології*: Зб. наук. робіт учасників між нар. наук.-практ. конф. (2016 р., м. Львів,). Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2015. С. 46–50.

53. Мілевська О.П. Дослідження дієслівної семантики у молодших школярів із загальним недорозвиненням мовлення: Materials of the XXX – the Intern. Science Conf. «Interaction of society and science: problems and prospects», London, England. (June 15 - 18, 2021). pp. 334–341.

54. Піроженко Т.О. Методика обстеження і координати зростання мовленнєвого розвитку дошкільника. Практична психологія та соціальна робота, 2001. №10. С. 14–18.

55. Ревуцька О.В. Збагачення лексичного запасу молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення у процесі засвоєння словотворчих засобів: Монографія. Донецьк: Юго-Восток, 2007. 180 с.

56. Розенгарт-Пупко Г. Л. Формирование речи у детей раннего возраста. Москва : АПН РСФСР, 1963. 96с.

57. Руденко Ю.А. Збагачення словника дітей старшого дошкільного віку експресивною лексикою засобами української народної казки: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Одеса, 2003. 21 с.

58. Русанівський В.М. Структура українського дієслова. К.: Наукова думка, 1986. 96 с.

59. Селиверстов В.И. Речевые игры с детьми: практикум. М.: Педагогика, 1989. 284 с.

60. Соботович Є.Ф. Критерії оцінювання мовленнєвого розвитку дитини (у лексичній ланці) на різних вікових етапах. *Дефектологія*. 2003. №2. С. 2–7.
61. Соботович Є.Ф. *Порушення мовного розвитку та шляхи їх корекції: навч.-метод. посіб.* Київ: ІСДО, 1995. 204 с.
62. Соботович Є.Ф. Нормативні показники мовленнєвого розвитку (в його фонетико-фонематичній ланці) дітей дошкільного віку. *Дефектологія*. 2002. №3. С. 2–5.
63. Соботович Є. Ф. Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. *Теорія і практика сучасної логопедії: Зб. наук. праць: Вип. 1.* К.: Актуальна освіта, 2004. С. 7–35.
64. Сохин Ф. А. Развитие речи детей дошкольного возраста. Москва: Просвещение. 1979. 260 с.
65. Тарасун В.В. Превентивне навчання дошкільників з порушеннями мовленнєвого розвитку: Монографія. К., 1998. 255 с.
66. Тарасун В.В. Нейропсихологічні аспекти спеціальної дошкільної освіти. *Дидактичні та соціально – психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі: наук.-метод. зб. Вип. 4.* К.: Слово, 2002. 389 с.
67. Теремкова Н.Е. Логопедические домашние задания для детей 5-7 лет с ОНР в 4-х альбомах. Альбом 4. К: Синергия, 2008. 23 с.
68. Ткач О.М. Формування семантичних полів слів в онтогенезі. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : Корекційна педагогіка і психологія.* Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. Вип. III. С. 192–197.
69. Ткач О.М. Формування синтаксичної структури речень в онтогенезі *Логопедія: науково-методичний журнал.* 2011. №1. С. 83–85.
70. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. Київ: «Актуальна освіта», 2013. 108 с.
71. Трофименко Л. І. Теоретичні засади дослідження лексичної сторони мовлення у дошкільників в умовах нормального та порушеного онтогенезу.

Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. 2013. Вип.4. С. 85–95.

72. Трофименко Л.І. Формування орієнтування на слово як одиницю мови у дошкільників із ЗНМ. *Дефектологія.* 2011. №4. С. 35 – 38.

73. Трофименко Л. І. Діагностика та корекція загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку. К.: Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2014. 72 с.

74. Трошин О.В., Жулина Е.В. Логопсихологія. М.: ТЦ Сфера, 2005. 256 с.

75. Ушакова Т. Н. Речь: истоки и принципы развития. Москва, 2004. 256 с.

76. Федоренко Л.П., Т.А. Фомичева. Методика розвитку мовлення дітей дошкільного віку. М.: Освіта, 2000. 345 с.

77. Федорович Л. О. Сучасні моделі та підходи до надання освітніх послуг дітям раннього віку з особливими потребами. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова.* Серія 19. 2016. № 32(2). С.191–196.

78. Филичева Т. Б., Чевелева Н. А., Чиркина Г.В. Нарушения речи у детей: Москва : Профессиональное образование, 1993. 232с.

79. Цейтлин С.Н. Язык и ребенок: Лингвистика детской речи. М.: ВЛАДОС, 2000. 240 с.

80. Чепелюк Н.І. Збагачення словникового запасу учнів початкових класів дієслівними формами: автореф. дис....канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія і методика навчання». Одеса, 2001. 30 с.

81. Шаховская С. Н. Развитие словаря в системе работы при общем недоразвитии речи. *Психолингвистическая и современная логопедия /* под.ред. Л. Б. Халиловой. М. : Экономика, 1997. 240 с.

82. Шеремет М.К., Пахомова Н.Г. Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення до навчання в школі. К.: Либідь, 2009. 218 с.

83. Школьнік С.Я., Ланцюженко З.Д. 100 розвивальних логопедичних ігор та вправ. Х.: Веста: Видавництво «Ранок», 2008. 54 с.

84. Шахнарович А.М., Юрьева А.М. Психолінгвістический анализ семантики и грамматики: На материале онтогенеза речи. М.: Наука, 1990. 166 с.

85. Щерба Л. В. О тройком аспекте языковых явлений и об эксперименте вязыкознании. Языковая система и речевая деятельность. Л., 1974. С.25.

86. Anna Paluch, Elżbieta Drewniak-Wołosz (2017) Dziecko afatyczne w szkole i przedszkolu. Gliwice, Wydawnictwo KOMLOGO, 2020. Stron.19–34.

87. Thompson-Schill SL, Swick D, Farah MJ, D'Esposito M, Kan IP, Knight RT (1998) Verb generation in patients with focal frontal lesions: a neuropsychological test of neuroimaging findings. *Proc Natl Acad Sci USA* 95: 15855–15860. [[PMC free article](#)] [[PubMed](#)] [[Google Scholar](#)]

88. Tomasello M. First Verbs. A case study of early grammatical development. – Cambridge, 1992.